

*Лефтерова О. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального мовознавства
класичної філології та неоелліністики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ФРЕЙМ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНАЛІЗУ АНТИЧНОЇ ІСТОРИЧНОЇ МОНОГРАФІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТУ САЛЛЮСТІЯ)

Анотація. Статтю присвячено аналізу римської історичної монографії в контексті фреймових теорій, обґрунтовується необхідність формування дослідницьких стратегій на основі побудови жанрового фрейму з урахуванням жанрових характеристик античного історичного тексту. На прикладі аналізу фрагмента тексту робиться спроба відтворити процес формування жанрового фрейму.

Ключові слова: історична монографія, жанровий фрейм, антична історіографія, Саллюстій.

Постановка проблеми. «Саллюстієвий стиль» – це стиль жанру римської історіографії, який має свою специфіку й особливості, лише йому притаманні, риси. Як історик Саллюстій передусім тяжіє до відтворення прагматичної сторони історичного буття, проте причини та тло, на якому розгортаються події, для нього не менш важливі. Вирішальне місце в історії Саллюстій відводить особистості, її духовно-моральним здобуткам, а теза про те, що “*animus*” керує вчинками людини, певним чином наближає історика до філософії Платона. Картина світу письменника створюється в його свідомості як результат концептуалізації фрагменту буття, який утілюється в тексті його художнього твору. Тому аналіз глибинних структур, закладених в текстах Саллюстія, спонукає до розширення меж традиційного дослідження жанру історичної монографії. Перехід на новий рівень аналізу тексту з позицій евристики і нелінійного підходу до текстологічних студій створює нові можливості дослідження авторського твору в рамках когнітивної лінгвістики через фрейми та сценарії.

Хоча на сьогодні існує достатня кількість робіт, в яких зроблена спроба дати теоретичне обґрунтування фрейму, дане поняття ще й досі не знайшло однозначного тлумачення в лінгвістиці, відтак, цілісне, систематизоване осмислення загальних напрямків фреймового аналізу відсутнє, що впливає на його якість [5, с. 98].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретична основа дослідження фрейму в лінгвістиці представлена в роботах С.А. Жаботинської, В.В. Гончаренко, Е.А. Шингарьової, А.Г. Баранова, Н.С. Гусарової, О.П. Сологуб, Т.Н. Корж та інших відомих учених. За визначенням А.Г. Баранова, фрейми є формою репрезентації знань не тільки про зовнішній предметний світ в його статистиці і динаміці, а й про мову та способи його використання в актах комунікації [1]. Тобто фрейм, з одного боку, містить знання про людську діяльність, а з іншого – є інструментом відтворення мовленнєвої діяльності людини. У фреймі можна виділити два елементи, які нерозривно пов'язані між собою, – стереотипну ситуацію, тобто образ як цілісне невербальне відображення дійсності в свідомості, і дані, які його

інтерпретують і виступають засобом вербального вираження цього образу-стереотипу [2, с. 15]. Аналіз фреймової організації на рівні тексту дозволяє заповнити лакуни і встановити тотожність між різними лінгвокультурними та лінгвостилістичними аспектами висловлювань у тексті, що досліджується. Оскільки фрейм є структурою даних для представлення стереотипної ситуації, то такою стереотипною ситуацією буде жанр тексту – відносно стійкий тематичний, композиційний і стилістичний тип висловлювання [3, с. 56]. В даній роботі жанровий фрейм розглядається як ментальне уявлення про певну жанрову форму і спосіб візуалізації етапів інтерпретації та аналізу тексту [3, с. 53–54]. Жанровий фрейм формується на етапі лінгвокультурологічного аналізу, який включає в себе екстралінгвістичну й лінгвістичну інформацію про оригінал. Виділення жанрового фрейму дозволяє не тільки стереотипізувати сприйняття зразків художніх текстів, а й використовувати його як опору при дослідженні тексту та реконструкції ментально-авторської картини світу. У процесі лінгвокультурологічного аналізу художнього твору знання, що існують у вигляді статичних фреймів, перетворюються в динамічний фрейм під впливом тексту-першоджерела. Жанровий фрейм детермінує характер мовленнєвої діяльності суб'єкта, його мовної поведінки в межах певної комунікативної ситуації [5, с. 101].

Метою статті є спроба аналізу римської історичної монографії як певної ієрархічної структури в контексті теорії жанрового фрейму. Матеріалом слугував текст античної історичної монографії (“*Bellum Catilinae*”) Саллюстія [6].

Виклад основного матеріалу. Латинська історіографія представлена у вигляді діалогу (іноді суперечки) в рамках римського суспільства з метою проаналізувати та передати напрацьований історичний та політичний досвід. Тому центральним місцем монографії Саллюстія є політичний екскурс, проте як історик-прагматик автор хоче пояснити при описі подій *quo consilio, quaque ratione gesta essent*. Акцентованими в цьому контексті стають міркування Саллюстія про завдання риторика, який наважився описати історичні події з огляду на їх політичний контекст. Значна увага приділяється також питанню про те, які риси мають бути притаманні автору історичного твору. Розмірковуючи про важливість та складність написання історичної праці, Саллюстій говорить: “*Sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit*” [6]. Природні здібності *Sed in magna copia rerum* одному вказують один шлях, іншому – інший. Протиставний сполучник “*sed*”, який починає цей фрагмент, не суперечить ідеї, яка передусє тому, що виражено на початку: природа вказує різні способи самореалізації. Функція “*sed*” полягає в тому, щоб підготувати появу в тексті двох *is* (той, хто)

та *alii* (деякі, інші); Саллюстій чітко вказує, що одна людина не може все зробити; навпаки, кожен повинен займатися своїм. Це підтверджується парним сполучником “*vel ... vel*” у фразі “*vel bello clarum fieri licet*” [6]. Історик наголошує, що слава, до якої прагне людина “*clarum fieri*”, може бути здобута в тій чи іншій ситуації, а не лише в одній; крім слави є “*licet*”, тобто йдеться про те, що «належить» чинити згідно зі своєю природою. У цьому пошуку найкращого шляху до слави, саме природа вирішує – “*in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit.*” [6]. Думку про різноманітні шляхи до слави наголошено подвоєнням “*aliud alii*”, а акцентована позиція слова “*natura*” посередині групи вказує на причини цих розбіжностей.

Той, хто способом свого життя обирає писання історії, лише виконує те, що призначила доля. Звичайно, “*Pulchrum is bene facere rei publicae*”! [6]. “*Pulchrum*” стоїть напочатку фрази, акцентуючи високу думку Саллюстія про тих, хто перебуває на службі держави; але він додає: “*etiam bene dicere haud absurdum est*”, хіазм + паралелізм “*bene facere/bene dicere*” + перед літою наприкінці висловлювання “*haud absurdum*” додає висловлюванню більшої переконливості. Вислів “*bene dicere*”, що завершує думку, стоїть в певній опозиції до “*pulchrum*” та “*haud absurdum*”, один апелює до краси, інший – до послідовності, логічності, останній додатково акцентується літою.

Видається, що для Саллюстія цілком очевидно, що слава, яку забезпечує написання історії, переважає над славою, досягнутою на політичній арені, оскільки твердження “*tametsi haudquaquam par gloria sequitur scriptorem et actorem rerum*” [6]. підсилено словом “*haudquaquam*” (+ його довжина), яке категорично відкидає будь-яке обговорення питання про “*par*”. Слава є однаковою для “*scriptorem*” і “*actorem*”, обидва чинять славні речі (“*rerum*”). Обидва перебувають на службі держави, у центрі інтересів якої є “*rei publicae*” тобто «дії на благо республіки», і тут не можна визначити, чий внесок є вагомим. Бо “*gloria sequitur*”, але цей вираз корегується “*haudquaquam par*”, що може вказувати на те, що слава політика і слава історика не є тотожною. А можливо, слава історика перевершує навіть славу політика.

Творити історію й описувати історію однаково складно “*et qui fecere et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur*” [6] “*et qui fecere / et qui <...> scripsere*”. Вживання поліпоти *fecere / facta* підсилює рівнозначність обох видів діяльності. Але не кожен історик чи діяч досягає слави: “*multi laudantur*”, “*multi*”, а не “*omnes*” здобувають право на славу.

Встановивши, що шляхи слави є для всіх, Саллюстій акцентує особливі труднощі для історика: “*tamen in primis arduum videtur res gestas scribere*” [6]. висловлювання звучується висловом “*res gestas scribere*”, ще більше наголошуючи значення “*in primis arduum*” на початку речення.

Якими є ці труднощі за Саллюстієм “*Ac mihi quidem*”? Передусім історик не має бракувати таланту: “*primum, quod facta dictis exaequanda sunt*” [6], історик передає “*facta*”, але оскільки вони визначають історію, то обов’язково мають містити у собі щось виняткове (“*exaequanda*”), тому історик повинен описувати ці факти дуже талановито.

Друга складність завдання історика пов’язана з тими, хто буде читати його твір: якщо історик прагне бути об’єктивним і точним та не залежати від жодної партії, його можуть звинуватити “*quae delicta reprehenderit*” у задрощах: “*malevolentia et invidia dicta putant*”; якщо він вихваляє, “*ubi magna virtutete atque gloria bonorum memores*” [6], на автора очікує байдужість

читача “*aequo animo accipit*” або підозра в брехні “*supra ea veluti ficta pro falsis ducit*” [6]. Читач вважає, що в тому, про що пише автор, немає нічого особливого “*quae sibi quisque facilia factu putat*” [6], або не вірить у те, що написано “*supra ea <...> pro falsis putat*”. Крім того, Саллюстій акцентує на тому, що читач постійно сумнівається: подвійне “*veluti ficta / pro falsis*” + градація між двома виразами: “*ficta*” вказує на наявність уяви, “*falsis*” – на наявність бажання ввести в оману.

Далі в своїх міркуваннях Саллюстій плине думкою в часи своєї юності та юнацького запалу, з яким він прийшов у політику. Про це він пише коротко і влучно: “*multis miseriis atque periculis*” [6], а далі з’являється вираз “*ambitio mala*”. Якщо ці слова не є виявом перебільшення або песимізму, якщо політична діяльність для Саллюстія вимагала постійного напруження, позбавляла душевного спокою, його вибір, пов’язаний із описом діянь тих, хто творить історію, був слушним. Також цілком логічним у тексті є виокремлення фрагменту, де автор наголошує на необхідності облишити активну політичну діяльність заради написання історії: “*ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit*” [6]. Він говорить про необхідність відновити рівновагу в “*animus requievit*”, щоб отримати наснагу для творчості.

Саллюстій виправдовує своє рішення “*incepto studioque <...> eodem*”, згадує свої юнацькі бажання, які йому вже здаються не вартими уваги. Структура речення дає змогу об’єднати дві протилежності, притаманні Саллюстію: “*incepto studioque / ambitio mala*”.

Ця думка розглядається далі: “*eo magis, quod mihi a spe, metu, partibus rei publica animus liber erat*” [6]. Саллюстій наполягає також на свободі, яку він отримує, відійшовши від політичної діяльності: “*a <...> partibus rei publica*”. Два поняття “*spe / metu*” є водночас антиномічними та взаємодоповнювальними: політична діяльність, не позбавлена авантюризму, не може обходитися без амбіцій, а отже, без “*spe*”, надії на успіх, і без “*metu*”, страху поразки, провалу та серйозних небезпек. Тільки відхід від цих тривог зробить дух вільним для написання історичної праці.

Рішення стати істориком спонукає до вибору власного стилю. Для когось, як наприклад, для Тита Лівія, необхідно описувати всю історію Риму з моменту його заснування. Саллюстій, навпаки, вважає за краще виокремити найважливіші моменти: “*carptim / ut <...> memoria digna videbantur, perscribere*” [6], тут слово “*carptim*” яскраво демонструє його манеру описувати лише періоди “*memoria digna*”, події сучасного йому Риму, які є актуальними і з яких можна отримати уроки на майбутнє.

За Саллюстієм, щоб правильно трактувати історичний сюжет, слід дотримуватися двох вимог: “*quam verissime potero, paucis absolvam*”, інакше кажучи, максимально точно повідомляти факти з “*quam verissime potero*”, що гарантує неупередженість; робити це “*paucis*”, лаконічно («кількома словами») і ретельно: “*res <...> perscribere*” (префікс “*per*” чітко вказує на прагнення досконалості, необхідне для виконання цього завдання. Але історик не прагне одразу вразити своєю віртуозністю чи елегантністю стилю, як це робить письменник.

Підтвердженням зробленого вибору є очевидне: “*non fuit consilium <...> bonum otium conterer*” (дієслово “*conterere*” акцентує значення “*otium*”). Навіть більше, для того, щоб кваліфікувати “*otium*” як “*bonum*”, це дієслово звертає увагу читача саме на мету, яку ставить перед собою Саллюстій. Альтернативи між “*otium*” і “*negotium*”, що так було присмисло для римлян

і прийнято в римському суспільстві для історика немає. Саллюстій відійшов від “*negotium*”, як ми це звичайно розуміємо, і не має наміру повертатися до нього. Але він також не має наміру потрапляти в стан “*socordia atque desideria*”. Саллюстій не збирається проводити час у бездіяльності, а прагне займатися тією справою, яка буде гідною римського громадянина.

Написання історії – це обов’язок служіння державі, і те, що є *otium*, розглядається як *negotium*, і має бути результатом виваженого вибору. Виклад цієї думки є надзвичайно акцентованим. Саллюстій наголошує на своєму намірі бути вільним від будь-яких рефлексій, описуючи події, й викладати матеріал, добре зважуючи кожне слово. Так, наприклад, у фрагменті і “*et mihi reliquam aetatem a re publica procul habendam decrevi*» [6], “*decrevi*” вказує на свій свідомий і навмисний вибір, добре продумане рішення. Вживання “*mihi*” на початку речення вказує на авторську інтенцію, той обов’язок, який історик взяв на себе, а саме триматися “*publica procul*” протягом “*reliquam aetatem*”. Далі вибір зазначеної теми підтверджується фразою, у якій йдеться про те, що Саллюстій “*a spe <...> animus liber erat*”, може перейти до викладення подій, які пов’язані з історією змови Катіліни “*Igitur de Catilinae coniuratione, quam verissime potero, paucis absolvam*”. Тут варто підкреслити акцентовану роль “*igitur*” в структурі даного речення. Саллюстій був поплічником Катіліни, прибічником Цезаря і опозиціонером Цицерона. Тому опис сучасних істориків подій вимагає відсторонення від політичного життя та неупередженості. Отже, позиція історика має суттєво відрізнятися від позиції політика.

Висновки. Історична монографія може бути представлена у вигляді жанрового фрейма як певної ієрархічної структури, що складається з вершин і зв’язків між ними. Верхній рівень фрейма відображає базову інформацію (тотожну імовірній ситуації) про стан об’єкта. З огляду на те, що написання історії є, можливо, наслідком примусового відсторонення автора від політичного життя, воно сприймається ним як благословення долі. Написання історії – це особливий вид діяльності, гідний справжнього римлянина. Написання історії – це діяльність важливіша для держави, ніж діяльність політика, оскільки зобов’язує оцінювати події неупереджено. Нижній рівень представлений слотами, які містять конкретні значення, можуть варіюватися і доповнюватися новою інформацією, яка відображає інваріантний зміст тексту, що належить до даного жанру.

З огляду зазначене, процес інтерпретації жанру історичної монографії може бути представлений як процес формування статичного жанрового фрейму і його трансформації в динамічний жанровий фрейм на етапі дослідження авторського тексту-першоджерела, де статичний фрейм представлений на рів-

ні мотиваційних аспектів, вимогами до постаті історика, його майстерності та прагматичних настанов, які зорієнтовані на певну аудиторію, а динамічний фрейм реалізується як *varietas* що представляє характерну рису творчої манери Саллюстія, де асиндетон та паратак西斯 свідчать про його *brevitas* та *velocitas* – небагатьма словами сказати багато.

Література:

1. Баранов А.Г. Когнитивный компонент высказывания и текста. Актуализация лингвистических единиц разных уровней: сб. научн. тр. Краснодар, 1985. С. 21–28.
2. Гусарова Н.С. Фрейм – единица высказывания и перевода. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия «Теория языка». М., 2014. № 4. С. 15–23.
3. Корж Т.Н. Обучение переводу русскоязычных художественных текстов с опорой на жанровый фрейм. Язык и культура. М., 2016. № 4 (36). С. 51–64.
4. Сдобников В.В. Перевод и коммуникативная ситуация М.: Флинта: Наука, 2015. 464 с.
5. Сологуб О.П. Особенности реализации жанрового фрейма в коммуникативной ситуации «обращение в официальную инстанцию». Вопросы когнитивной лингвистики. М., 2009. № 2. С. 98–106.
6. Sallustius Bellum Catilinae URL: www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3

Лефтерова О. Н. Фрейм как инструмент анализа античной исторической монографии (на материале текста Саллюстия)

Аннотация. Статья посвящена анализу римской исторической монографии в контексте фреймовых теорий, обосновывается необходимость формирования исследовательских стратегий на основе построения жанрового фрейма с учетом жанровых характеристик античного исторического текста. На примере интерпретации фрагмента текста делается попытка реконструировать процесс формирования жанрового фрейма.

Ключевые слова: историческая монография, жанровый фрейм, античная историография, Саллюстий.

Lefterova O. Frame Analysis as a Research tool of the Roman historical monograph (based on the text of Sallust)

Summary. The article is devoted to the analysis of the Roman historical monograph in the context of frame-theoretic theories. This paper proves the necessity of research strategies formation, based on the construction of a genre frame, taking into account the genre characteristics of the ancient historical text. On an example of text fragment interpretation was shown an attempt to reconstruct the process of forming a genre frame.

Key words: historical monograph, genre frame, ancient historiography, Sallust.